

ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ДІАХРОНІЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Зміни в тематичній структурі образної організації фразеологічних одиниць (ФО), в складі активних у фразотворчому відношенні компонентів не вичерпують усього багатства взаємопов'язаних процесів розвитку фразеологічної образності, наслідком яких є поряд з номенклатурними і структурно-функціональними змінами фразеологічної системи. Відображення складних фрагментів дійсності /процесів, подій, ситуацій/ поєднується в ФО з експресивно-оцінною репрезентацією. Ускладнені форми комунікації викликають до життя нові ФО, адекватні комунікативно-прагматичному завданню.

Основна мета нашого дослідження полягає у виявленні факторів підвищення прагматичного потенціалу фразеологізмів в діахронічній ретроспективі.

Методологічною основою роботи є філософське вчення про єдність форми і змісту, єдність законів буття та мислення, принципи відображення, практика як основа пізнання та критерій істини, принцип соціальної природи мови, первинність субстанції та вторинність існуючих стосунків у мові. Конкретними методами лінгвістичного аналізу стали: метод ідентифікації, прийоми синонімічного зіставлення, метод аплікації, метод компонентного аналізу. Історичний та системно-структурний підходи, які лягли в основу нашого дослідження, відповідають сутності універсального діалектико-матеріалістичного методу пізнання.

Факторами підвищення експресивного потенціалу ФО в діахронічному аспекті є конотації новизни, що виявляються в залученні нових тематичних груп лексики до процесу образного переосмислення, використання в якості фразеологічних компонентів (ФК) лексичних історизмів, образів старовини, розповсюдження структури існуючих в мові ФО змінними компонентами, створення ФО з розгорнутими образами. Крім названих, до факторів, що визначають експресивно-оцінні потенції ФО, належать:

1. Виникнення в процесі розвитку фразеологічного складу оригінальних і відповідно більш експресивних образів. Наприклад: *fröhliche Auferstehung feiern; den Anschluß verpaßt haben; klei Doofi mit Plüschohren; jmdm. (einander) sich (gegenseitig) die Bälle zuspiesen/zuwerfen; auf dem falschen Dampfer sein /sitzen/ sich befinden; grüne Witwe* u.a.

2. Поява образів з так званім ефектом обманливих сподівань. Як відомо, чим більший контраст між прямим і переносним значенням змінного словесного комплексу, тим вищий ступінь експресивності фразеологізмів. Наприклад: *die Fische füttern /ugs.; scherzh.: sich infolge der Seekrankheit übergeben/; bevölkerungspolitischer Blindgänger /Junggeselle, Ehemann, der kleine Kinder hat/; schwach auf der Brust sein /wenig Geld haben/; die Engel im Himmel singen/pfeifen hören /sehr*

starke Schmerzen haben/ u.a. Ці ФО характеризуються низьким ступенем передбачуваності значення на основі образу і незначною кількістю співпадаючих ознак у зіставленні об'єктів, де під ступенем передбачуваності розуміється “ступінь пов'язаності даного явища з іншими явищами, його коефіцієнт регулярності” [1, с.37].

3. Збільшення кількості ФО, образність яких базується на неймовірних, парадоксальних ситуаціях. Змінні словесні комплекси таких ФО створюються з певною, як правило, негативною оцінною установкою, яка витікає з нереального прямого значення змінного словосполучення. Наведемо приклади: jmdm. die Haare vom Kopf fressen; aus dem Mustopf kommen; einen Frosch in der Kehle haben; jmdn., etw. durch den Kakaο ziehen u.a. Пор. з подібними ФО, що існували на початку 19 століття: er hat einen ausgepichten Magen; sich das Herz abhagen; einem die Augen verkleistern u.a.

4. Значно зросла кількість ФО, в яких експресивність базується на комічному ефекті. Своєрідним генератором експресивності в таких ФО є їхня внутрішня форма, побудована на комічній ситуації, інколи навіть абсурдній. Порушення логіко-семантичної валентності в цих ФО приводить до порушення автоматизму сприйняття, тобто сприяє сильнішому впливу. Наприклад: Tomaten auf den Augen haben; einen Besenstiel verschluckt haben; nicht mehr wissen, ob man Männchen oder Weibchen ist; du kommst wohl aus dem Busch u.a. Ми повністю поділяємо думку В.Н.Телія про психологічну реальність внутрішньої форми як мотиваційної основи конотації [5, с.79].

5. Збільшення загальної аксіологічної асиметрії фразеологічної субсистеми в бік негативно-оцінних значень, а також тенденція до підвищення прагматичного потенціалу ФО зумовлюються підвищенням використання в якості компонентів ФО простомовних, стилістично знижених, а також територіально і соціально маркованих слів. Протиставлення цієї групи лексики літературній нормі є специфічною рисою її конотативного аспекту. Наведемо приклади: Duden: etw. zum Fraß hin/vorwerfen; jmdm. die Fresse polieren; auf (der) Trebe sein, sich auf (der) Trebe befinden; in Verschiß geraten/kommen u.a.

Образність тісно взаємодіє з таким компонентом конотації як емоційність. Розвиток емоційного компонента фразеологічної конотації наочно прослідковується під час порівняння ФО, що належать до фразеосемантичного поля «смерть» на початку 19 та 20 століть. К.А.Долінін пише про те, що «суспільство передбачає певні відношення до тих чи інших понять – до смерті, кохання, материнства, начальства і т.д.; тоді слова, які мають інше, протилежне стилістичне забарвлення, набувають підвищеної експресивності» [2, с.122].

ФО, що передають поняття “помирати, бути мертвим”, базуються на релігійних уявленнях про смерть у зв'язку з тим, що свідомість людей у минулому столітті перебувала під сильним впливом релігії. Ці ФО відображають урочисто-жалобне ставлення людини до смерті, наприклад: von der Welt, aus der Welt scheiden; den Weg aller Welt, alles Fleisches gehen; die Schuld der Natur bezahlen; aus der Zeitlichkeit in die Ewigkeit versetzt werden; seine Wanderschaft auf Erden endigen; von der Weltbühne treten u.a. або нейтральне: der Sand in seiner Sanduhr ist verronnen, ausgelaufen.

Переважають ФО книжного характеру. І тільки в одній ФО – іронічно-жартівливе ставлення до смерті: *es tut ihm kein Zahn mehr weh*.

Внаслідок поступової зміни суспільної свідомості відбувається порушення соціально-культурних конвенцій. Сучасна інтерпретація поняття смерті набуває різного емоційного забарвлення: нейтрального: *er blieb unter dem Messer /ugs.; starb während der Operation/*; урочисто-скорботного: *aufs Totenbrett kommen; zur ewigen Ruhe eingehen; etw. mit seinem Blut besiegeln; vor dem Feind bleiben* u.a. З'являється значна кількість ФО, які відображають зневажання смерті, забарвлене в іронічні та грубо-жартівливі тони: *die Augen auf Null gestellt haben; das Gras von unten besehen/betrachten/wachsen hören (können); einen kalten Arsch kriegen; den Arsch zukneifen* u.a. Ці ФО наділені яскравим розмовним характером. Подібні спостереження на матеріалі різних мов у синхронному аспекті ми знаходимо у Л.І.Ройзензона [4].

Розвиток фразеологічної конотації нерозривно пов'язаний з фразеологічною абстракцією. А.М.Мелерович вважає, що “конотація направляє розвиток фразеологічної абстракції” [3, с.17].

Отже, динамічність ФО тісно пов'язана з розвитком фразеологічної конотації, яка відрізняється своєю особливою комунікативно-прагматичною направленістю. Комунікативно-прагматичні потреби сучасного суспільства викликають до життя нові ФО з розширеним компонентним складом, з підвищеним експресивним потенціалом. Основними факторами, що сприяють росту експресивно-оцінного потенціалу ФО, є новизна, оригінальність, непередбачуваність фразеологічних образів, використання ефекту невиправданого чекання, парадоксальних ситуацій, комічного ефекту. Тенденцією до зростання прагматичного потенціалу ФО обумовлюється збільшення використання в якості компонентів ФО простомовних, стилістично занижених слів, територіально і соціально маркованої лексики.

Розвиток ФО зумовлюється самотутністю процесу мислення, поєднанням у ньому абстрактного і конкретного. Рівень фразеологічної абстракції – історично змінна величина. У процесі розвитку збільшується кількість ФО вищого рівня фразеологічної абстракції. Одним з факторів розвитку ФО є антиномія передбачуваного і непередбачуваного в декодуванні фразеологічних образів. У процесі розвитку фразеологічного складу набувають ваги для адекватного кодування і декодування фразеологічного значення фонові знання носіїв мови та пресупозиція.

Теоретичне значення нашої роботи полягає в отриманих даних про джерела та причини становлення і функціонування ФО. Аналіз динаміки, який торкається структурної організації досліджуваних ФО, семантики, а також комунікативно-прагматичної сфери, дозволяє виділити найбільш розвинені ланки мови.

Практичну цінність дослідження становить перш за все систематизація досить значного матеріалу. Результати роботи можна використати в теоретичних курсах з лексикології, в спецкурсах з фразеології, при написанні курсових та дипломних робіт, укладанні учбових

посібників, а також у практиці викладання німецької мови. Дослідження має прикладне значення для лексикографічної практики /укладання навчальних фразеологічних словників, довідників/.

Перспективи для подальших досліджень в плані визначення факторів підвищення прагматичного потенціалу фразеологізмів в діахронічній ретроспективі полягають в більш поглибленому вивченні ФО на основі використання результатів нашої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И.Р. Информативность единиц языка: Пособие по курсу общего языкознания. – М., 1974.
2. Долинин К.А. Стилистика французского языка. – Л., 1978.
3. Мелерович А.М. К вопросу о типологии внутренних форм фразеологических единиц современного русского языка // Активные процессы в области русской фразеологии: Сб. науч. тр. /Ивановск. гос. ун-т. – 1980. – С. 13-35.
4. Ройзензон Л.И. Фразеология и страноведение // Бюллетень по фразеологии. - Самарканд, 1972. - № I. - С.12-19.
5. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. - М.,1986.
6. Campe H.-J. Wörterbuch der deutschen Sprache. - Braunschweig Schulbuchhandlung. 1807-1811. - Bd. 1. -1023 S.; Bd. 2. - 1116 S.; Bd. 3. - 908 S.; Bd. 4. - 940 S.; Bd. 5. - 977 S.; Bd. 6. - 673 S.
7. Der Duden: in 12 Bänden / hrsg. vom Wissenschaftl. Rat der Dudenredaktion: Günther Drosdowski. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1989-1997.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются факторы повышения прагматического потенциала фразеологизмов немецкого языка. Устанавливается природа взаимоотношений двух основных тенденций развития: тенденции к изменению фразеологической семантики под воздействием факторов экстра- и интралингвистического характера и тенденции к ее стабильности. Подчеркивается важность многоплановости и актуальности образа, положенного в основу значения, в развитии семантики ФО.

SUMMARY

Factors of increase of pragmatical potential of German language phraseological units are contemplated in the article. The nature of relationships of two main tendencies of development is established: the tendencies to change phraseological semantik under the extralinguistics and intralinguistics reasons and tendency to its repeatability. Also are underlined the importance of polyplane and actuality of image which based for thinking over in the development of phraseological semantik.